

اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی

سال اول، شماره سوم، زمستان ۱۳۹۴، ص ۹۹ - ۱۰۰

گزارش نشست تخصصی مفهوم‌شناسی سلامت معنوی

نادره معماریان / عضو هیأت علمی دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان، دانشگاه علوم پزشکی ایران
زینب قائم پناه / دانشجوی دکترای روان‌شناسی، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان، دانشگاه علوم پزشکی ایران

«سلامت معنوی» یکی از موضوعات مورد نظر دفتر مطالعات اسلامی در بخش بهداشت روان دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان دانشگاه علوم پزشکی ایران است که تحقیق و بررسی پیرامون آن، مدتی است در دستور کار این دفتر قرار دارد. لذا هدف از این نشست ارائه دیدگاه اسلام در این زمینه توسط یکی از متخصصین علوم دینی بود که کتابی با همین عنوان به رشته تحریر در آورده‌اند.^۱ سلامت، همیشه دغدغه بشر برای بهبود زندگی و مقابله با آسیب‌ها بوده است، اما ابعاد آن تا دوران جدید و تا قرن ۱۷ وجود نداشته است و به سلامت به عنوان یک مفهوم یکپارچه نگاه شده است. اما پیشرفت و گسترش علوم بعد از رنسانس و رویکرد سکولاریسم باعث تفکیک ابعاد سلامت گردید و مبنای بر این قرار گرفت که تجربه تنها راه رسیدن به علم است و دانشی که از راه دیگر بوجود آید علم نیست. در نتیجه، فقط بر روی سلامت جسمانی، تأکید و تمرکز صورت گرفت. پس از آن توجه به بُعد روان و تا اندازه‌ای نیز به بُعد اجتماعی معطوف شد. اما اخیراً «سلامت معنوی» به دلیل احساس نیاز و عدم پاسخ‌گویی حیطه‌های دیگر سلامت، مطرح گردیده است.

هنوز تعریف مفهوم سلامت معنوی روشن نیست، چرا که مبنای راهکارهای شناخت عوامل معنوی بسیار متفاوت است و این تفاوت، ناشی از نگاه متفاوت به انسان و زندگی اوست. اگر برای انسان فقط بعد مادی را قائل باشیم، برای بهبود زندگی طبیعتاً روی عوامل مادی تمرکز خواهیم کرد. از این‌رو، معنویت ابزاری برای سلامت مادی خواهد بود و در بسیاری از مطالعات، ضرورت مطالعه در حوزه معنویت را بهبود علایم و بیماری‌های جسمانی و حتی دیگر حیطه‌های روانی و اجتماعی

۱. جمعی از نویسندگان؛ زیر نظر دکتر مصباح یزدی، مجتبی. (۱۳۹۲). سلامت معنوی از دیدگاه اسلام (مبانی، تعریف، شاخص‌ها). تهران: انتشارات حقوقی.

می‌دانند. با این نگاه تأثیر عوامل فرامادی بر سه حیطة مادی سنجیده می‌شود و نگاهی ابزاری بر معنویت را رقم می‌زند.

تعریف دیگری از انسان می‌گوید؛ حقیقت وجود انسان، بعد مادی نیست. عوامل جسمانی در اختیار روحی متعالی قرار دارند و زندگی انسان نیز به این دنیا محدود نیست و مانند زندگی جنینی است تا زندگی اصیل و اصلی آغاز شود. در دیدگاه دینی این امر مطرح است که کل زندگی مادی و دنیوی، مقدمه‌ای برای زندگی اصلی اخروی خواهد بود. «إِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ»؛ (زندگی واقعی، سرای آخرت است، اگر می‌دانستند!). در این صورت، معنویت اصل خواهد بود و این بُعد غیر مادی است که باقی خواهد ماند و در برنامه‌ریزی برای سلامت، باید روی آن تأکید شود.

دین و معنویت، مفاهیم سازنده‌ای هستند که در تمام ابعاد زندگی نفوذ می‌کند و برای جسم، روان، اجتماع، و همه امور زندگی (از جمله اقتصاد) نیز دستورالعمل دارد. وقتی روح انسان دارای اصالت شد، معنویت بر تمام زندگی سایه می‌اندازد. بنابراین؛ «سلامت معنوی» این‌گونه تعریف می‌شود که وضعیتی است دارای مراتب گوناگون که در آن متناسب با ظرفیت‌ها و قابلیت‌های فرد، بینش‌ها، گرایش‌ها و توانایی‌های لازم برای تعالی روح (که همان تقرب به خدای متعال است) فراهم می‌باشد، به گونه‌ای که همه امکانات درونی به‌طور هماهنگ و متعادل در جهت هدف کلی مذکور به کار گرفته شود و رفتارهای اختیاری درونی و بیرونی متناسب با آنها نسبت به خدا، فرد، جامعه و طبیعت ظهور یابد. در این تعریف چهار ساحت فردی، اجتماعی، الهی و زیست محیطی وجود دارد که هر کدام سه بعد بینشی، رفتاری و گرایشی را شامل می‌شوند. بسط و توسعه هر یک از این ساحت‌ها، بر اساس مبانی و منابع اسلامی صورت گرفته است.